

Savo D. PLAMENAC

Izdvajajući, svako za sebe, zamašna spisateljska ostvarenja dvaju naših velikana, dvaju naših značajnih ljekara, dvaju imenjaka: dr Milana Jovanovića-Batuta (1847—1940) i dr Milana Jovanovića, nazvanog »Morski« (»Prekomorski«, »Bombajski« ili »Bombajac«) (1834—1896) — došao sam na misao da nešto od toga ličnog istraživanja iznesem danas na ovom Naučnom sastanku.

Svoja nastojanja u navedenom smislu smatrao sam utoliko opravdanijim, pa i korisnim, zato što se lični doprinosi ovih velikana, u stručnom i književnom pogledu, ne nalaze jasno izdvojeni čak ni u katalozima uglednih naših, jugoslovenskih biblioteka, pa se, i nehotice, izvjesna djela jednog od njih pripisuju neopravdano drugome, i obratno.

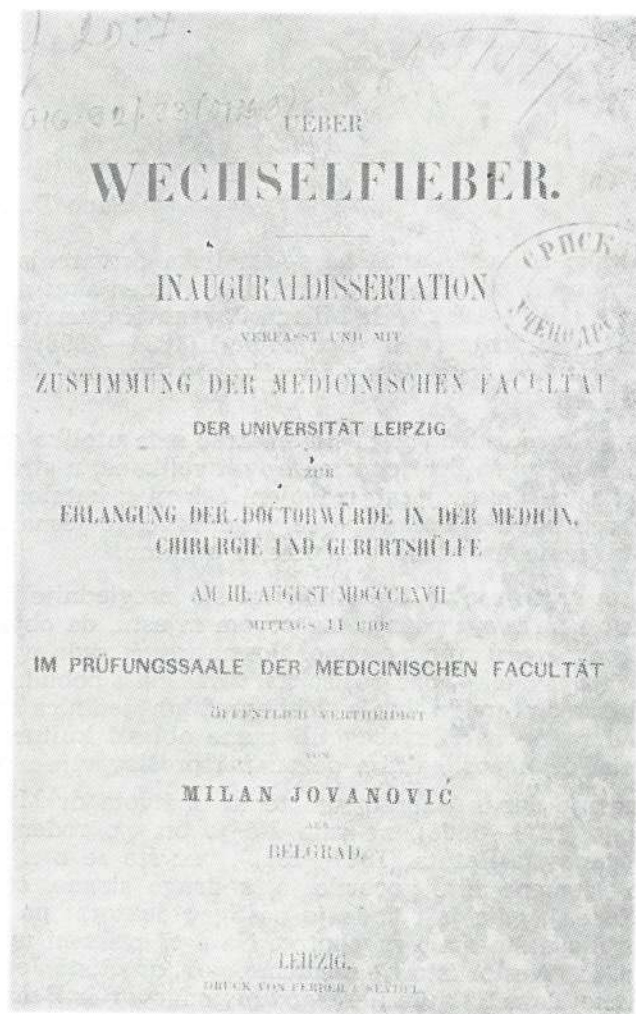
U cilju da proučavanje ovih djela obavim što preglednije i u pojedinstima, usmjerio sam svoju pažnju, na prvom mjestu, da objedinim cjelokupno djelo svakoga od njih posebno. Posmatrajući sada njihova pojedinačna ostvarenja u cjelini, ona su, zaista, zamašna i pobuđuju u čovjeku divljenje pri samom uvidu broja bibliografskih jedinica kojima su ti daroviti sinovi našeg naroda obogatili razne oblasti kulturnog i umjetničkog stvaralaštva u posljednjim dekadama prošlog vijeka u nas.

Za svoje izlaganje danas izabrao sam temu iz života dr Milana Jovanovića »Morskog« (1834—1896), ne zato što je on, po rođenju, stariji od dr Milana Jovanovića-Batuta (1847—1940), već što se o njemu, s jedne strane, dugo vremena nije govorilo, a, s druge strane, što je pitanje mjesta i godine, tj. gdje je i kada je postigao doktorat na medicinskom fakultetu, postalo nešto malo zagonetno. Na svoj pismeni upit, učinjen u svoje vrijeme, naš Nestor istorije medicine, pok. dr Risto Jeremić (1869—1952) dobio je, dana 12. jula 1947. godine, odgovor iz Beča s nadležnog mjesta na koje se bio obratio da se ime doktora Milana Jovanovića ne nalazi zapisano u »Promotionsprotokoll-u«, registru u ono vrijeme promovisanih doktora medicine na pomenutom Fakultetu.

Nastavljajući s navedenim načinom rada, a prilikom pregleda sadržaja knjižnog fonda Biblioteke Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu, našao sam prošle godine u Katalogu pomenute Biblioteke listić na kojem je pisalo:

* Referat čitan na VI naučnom sastanku Sekcije NDZIKJ za SAP Vojvodinu, Pančevo, 11—12. maja 1974.

»Ueber die Wechselfieber« — Inaugural-Dissertation von Milan Jovanović, Die Medizinische Fakultät Leipzig. — Seiten 12; 8°; Leipzig, Ferber und Seydel, (1867).

Signatura djela u Biblioteci je sljedeća: U 2057.

Iako je ovakav natpis na listiću privukao odmah moju pažnju, to još uvijek nije značilo da se u tom času nalazim na pragu objašnjenja jednog interesantnog pitanja koje se, sticajem okolnosti, pretvorilo u jedan mali naučni problem.

Kada sam knjigu dobio u ruke, mogao sam iz natpisa na naslovnoj strani djela, napisanog na njemačkom jeziku, da konstatujem još i to da ga je napisao Milan Jovanović »aus Belgrad«. Djelo, čiji naslov u prevodu

glasi »O nastupnoj groznici« (ili »O malariji«) predstavlja doktorsku disertaciju. Nju je, »uz saglasnost Medicinskog fakulteta« (svakako, uz saglasnost Savjeta Medicinskog fakulteta) Univerziteta u Lajpcigu, napisao, javno branio i odbranio, dana 3. avgusta 1867. godine, u 11 časova prije podne, u sali za polaganje ispita na Medicinskom fakultetu, naš Milan Jovanović — u cilju postizanja stepena doktora medicine, hirurgije i babičluka. Sve ove podatke možemo da provjerimo na snimku naslovne strane djela, snimku koji ovdje, uz tekst, prilažem.

Mada godina štampanja disertacije nije izričito označena na naslovnoj strani, može se s puno vjerovatnoće zaključiti da je ista štampana ako ne baš za sami dan njene odbrane na Univerzitetu — što nije isključeno, ono bar iste, 1867. godine.

Naveo sam da knjižica ima 12 strana, formata oktava, tj. veličine 14×21 cm.

Na naslovnoj strani sačuvanog primjerka disertacije nalazi se još jedna zanimljiva pojedinost. To je okrugli pečat, s natpisom unaokolo »Srpsko učeno društvo«. Navedena pojedinost svjedoči da je autor namjerno deponeovao primjerak svoje disertacije Srpskom učenom društvu u Beogradu, prethodniku današnje Srpske akademije nauka i umetnosti. Uzgred napominjem da je dr Milan Jovanović »Morski« bio izabran za redovnog člana Srpskog učenog društva na II redovnom skupu Društva, održanom dana 6. februara 1869. godine. Dakle, istoga dana kada i dr Vladan Đorđević (1844—1930), dr Sava Petrović (1840—1889), Ilarion Ruvarac (1832—1905), Davorin Jenko (1835—1914), Stevan Todorović (1832—1925) i još drugi znameniti naši ljudi. Kada smo kod dr Milana Jovanovića »Morskog« i Srpskog učenog društva, to je, bez sumnje, do danas jedinstven slučaj u historiji te institucije da je neki njen član pripadao, poput dr Milana Jovanovića »Morskog«, u isti mah u dva posebna odjeljenja — Odjeljenje za prirodne nauke i Odjeljenje za umjetnost — ove najviše kulturno-prosvjetne ustanove u zemlji. Svakako, to je predstavljalo lijepo priznanje našem Milanu Jovanoviću »Morskom« za njegova dotadašnja ostvarenja.

Listajući primjerak disertacije zapaža se činjenica da je ona sastavljena, rekao bih, iz četiri elementa, sastavna dijela. Prvi je sam tekst teze; drugi — četiri postavke u medicini (na koje je, po svojoj prilici, trebalo nakon odbrane same teze dati usmeno obrazloženje); treći element — popis »oponenata«, lica koja su postavljala pitanja i ocjenjivala tačnost i iscrpnost navoda, tj. odgovora; i četvrto — »Lebenslauf«, tj. curriculum vitae, odnosno autobiografija za nas — kao što ćemo ubrzo da vidimo — posebno dragocjena, jer u njoj — iako kratkoj — nalazimo podatke iz njegovog života nenavedene do danas nigdje drugdje u brojnim napisima o dr Milanu Jovanoviću.

Štampani tekst završava se posebnim pasusom, u kojem su sadržani izrazi blagodarnosti učenika svojim profesorima, uvažanim učiteljima njegovog plemenitog poziva. Tu nijesu izostavljeni ni oni iz Beča, gdje je Milan Jovanović dugo godina boravio i studirao, kao ni oni iz Lajpciga.

Sama teza svojim obimom obuhvata tekst od 3. do 10. stranice, formata osmine. Pisana je jasnim stilom. Obraduje, kao što se iz samoga naslova

vidi, jedno infektivno oboljenje posmatrano u cjelini, ali ipak, rekao bih, prikazano posebno sa stanovišta kliničkog opisa samog izgleda bolesti. Autor teze daje prvo, u uvodu, postavke koje su, u ono vrijeme — prije više od sto godina — vladale u medicini, pokušavajući da objasni uzroke kliničkim manifestacijama oboljenja onako kako se to praktikovalo u vrijeme pisanja ove disertacije, dakle, u vremenu kada je bakteriološka epoha bila tek na pomolu, kada se samo naziralo — još uvijek bez ubedljivog dokaza — da su uzročnici oboljenja mikroorganizmi, različitog izgleda i tropizma.

Izlaganja u tekstu su formulisana iskreno. Zapaža se da je pisac uložio najbolju volju da na sažet način što jasnije iznese o predmetu sva znanja koja je posjedovao o tome, ne libeći se da na jednom mjestu navede u tekstu zapažanja koja je na samom sebi ranije uočio, tj. osjetio. To govori da je prije toga vremena i sam — zaključujem — bolovao od malarije. Priznanje da nema iskustva u praktičnoj primjeni lijekova, tj. terapiji ove bolesti govori očito o njegovoj dobronamjernosti. Ne zaboravlja da u tekst uključi ni način kako se naš narod dovija u liječenju ove bolesti.

Prije pisanja svoje disertacije dr Milan Jovanović bavio se, između ostaloga, i književnom kritikom. Ovo navodim zato što je on imao određeni, lično izgrađeni i dosljedno sprovedeni stav u kritičkom prikazu djela koje je uzeo u ocjenu. Nastojao je da u kritičkom prikazu ne ističe eventualne mane, već dobru i poučnu stranu samog djela.

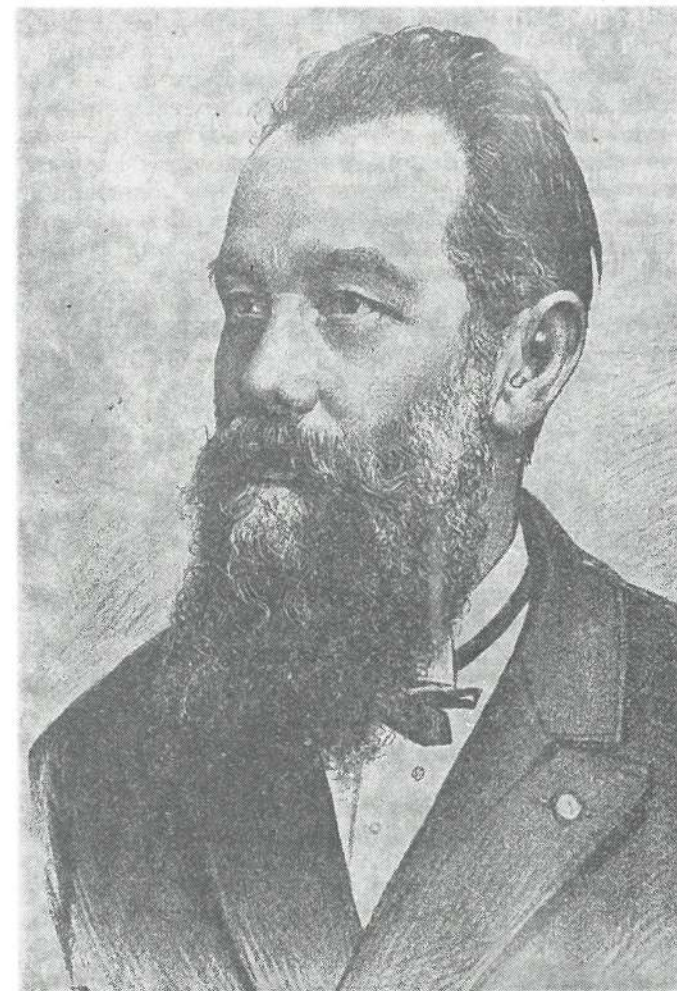
I bez toga njegovog humanog i humanističkog stava koji je ispoljavao u svojoj djelatnosti, hoteći sada da ja dam iscrpan i istinit prikaz o vrijednosti njegove disertacije, svakako neću i ne mogu da zamjerim što u disertaciji dr Milana Jovanovića, pisanoj i odbranjenoj 1867. godine, nema opisa uzročnika malarije, načina dobijanja odnosno prenošenja bolesti i, danas izlišno, isticanja sve povoljnijih rezultata nakon primjene sintetskih hemijskih proizvoda koje nam farmaceutska industrija u svijetu danas naveliko pruža za liječenje svih oblika ovog inače hroničnog oboljenja. Ističem da je teza pisana znatno pre otkrića plazmodijuma, tj. laveranije malarije (1881. godine), prema tome i otkrića načina prenošenja bolesti (1903. godine). Zatim, u vremenskom pogledu, još dalje, mnogo ranije od ostvarenja Ehrlich-ove veličanstvene zamisli u »Therapia sterilisans magna« (1908. godine). Prošlo je, dakle, dosta vremena dok su velikani nauke, poput Charles Louis Alphonse Laveran-a (1845—1922), Sir Ronald Ross-a (1857—1932), Amico Bignami-a (1862—1929), Angelo Celli-a (1857—1914), Ettore Marchiafava-e (1847—1935), Guido Baccelli-a (1832—1916), Giovanni Battista Grassi-a (1854—1925) i, svakako, još mnogi drugi — znani i neznani — upotpunili sasvim naša saznanja o toj, na žalost, još uvijek raširenoj bolesti.

No, dr Milan Jovanović, izlažući u svojoj disertaciji o pojmu ove bolesti, jasno kaže da se — u terapijskom pogledu — bolest ne može, kao nekada, pre njegovog vremena, smatrati odvojenom od organizma, svoje podloge, kao nešto dopunsko, »nadograđeno«, već da se bolest ima smatrati u sklopu cjeline organizma. Samim time učinio nam je, i dan-danas, nezavisno od ogromnog napretka nauke i medicine kao takve, veliku uslugu upozoravajući na aksiome u medicini i terapiji koji se ne smiju

prenebregavati, sem na račun velike štete po samog bolesnika i našeg ugleda kao ljekara.

Pored teksta same teze — obrađene s vidnim nastojanjem da izvođenje zaključaka, u toku obrade teme, bude logično i očevidno — uz nju se nalaze odštampana na 11. strani, pod naslovom »Thesen«, četiri zaključka iz oblasti praktične medicine.

Imajući u rukama i primjerke disertacije drugih naših ljekara, promovisanih u prošlom vijeku, u Njemačkoj, izgleda da su ti zaključci bili neka vrsta dopunskih pitanja prilikom odbrane teze u cilju provjere naučne

spremnosti kandidata. To zaključujem i na osnovu ustaljene prakse i danas u Italiji — prakse kojoj sam i ja morao udovoljiti — da se uz od-

branu pismene teze, disertacije za doktorat, odgovara usmeno pred Savjetom Medicinskog fakulteta, u punom sastavu, na tri pitanja iz triju oblasti različitih od one u kojoj je izabrana tema za disertaciju.

Popis imena ličnosti koje su predstavljale »opponente« nalazi se i u ovoj disertaciji. To su bili jedan doktor medicine i dva bakalaureata, danas bi se moglo reći apsoluta medicine.

U podacima iznetim u autobiografskom dijelu koje novi doktor medicine Milan Jovanović daje o sebi nalazimo potvrdu da se navedena disertacija odnosi na njega, tj. da ju je baš on pisao. Jedan od brojnih biografa dr Milana Jovanovića »Morskog«, čuveni književnik i dugogodišnji predsjednik Srpske akademije nauka Milan Đ. Milićević (1831—1908) jedini navodi — tek 1900. godine — da je Milanu Jovanoviću pravo ime Manojlo, a da se Milanom sam prozvaao. Ali, to ipak nije bio u to vrijeme usamljen slučaj. Zna se da je više naših značajnih ljudi promijenilo svoje kršteno ime i prihvatilo kasnije drugo. Navod u autobiografskom dijelu teze »rođen sam 12/24. aprila 1834. u selu Jarkovcu (Banat)« — dodajem — u nekadašnjoj pančevačkoj pukovnici, poklapa se s datumom — svugdje tako navedenim — da je u pitanju osoba o čijoj disertaciji raspravljam. On navodi da mu je u času odbrane disertacije od roditelja bila još samo majka živa. Iz drugih izvora saznao sam da se zvala Anastasija (Nasta). Prema navodu datom u tekstu autobiografije znači da je njegov otac, dodajem, po imenu Lazar, a po zanimanju trgovac, preminuo prije 1867. godine, vjerovatno u Vršcu. Tu se ranije preselio s čitavom porodicom (suprugom i sedmoro djece, od kojih dva muškarca i pet djevojčica), jer mu trgovina u Jarkovcu nije išla dobro.

Jovanović u svojoj disertaciji kaže za sebe da je gimnaziju učio u Vršcu, Temišvaru i Pešti. Ispit zrelosti položio je u Pešti 1854. godine. Za ovaj podatak, kao i da se »im demselben Jahre wurde ich an der wiener Universität als Student der Medizin inscribiert«, tj. da se te iste, 1854. godine upisao na Medicinski fakultet u Beču, nije se pouzdano znalo. To nijedan od dosad poznatih biografa dr Milana Jovanovića ne navodi u svom spisu. Na moje pismo upućeno Sekretarijatu Medicinskog fakulteta u Beču 30. marta 1974. godine dobio sam 9. maja ove godine od strane Arhiva Univerziteta u Beču odgovor da je ime Emanuela, dakle Manojla Jovanovića upisano u Universitätsmatrikel, Band XIV, ali — za godinu 1855!

»Međutim, njegovo ime nije se našlo u protokolima o položenim rigorozumima i u protokolu o promociji doktora medicine,« kaže se dalje u dobijenom odgovoru iz Beča.

U Beču je Milan Jovanović boravio dugo vremena ne okončavši svoje studije. Taj period njegovog života ostaje još uvijek vrlo malo poznat. Ipak, Jovanović u ovom dijelu svoje disertacije napominje da je u toku studija u Beču »posjećivao predavanja sledeće gospode profesora: Hyrtl-a, Kner-a, Redtenbacher-a, Brücke-a, Schroff-a, Kuržak-a, Rokitsansky-a, Škode, Dumreicher-a, Schuh-a, Oppolzer-a, Sigmund-a i Dlouchy-a«. Za šestoricu — Josip Hyrtl (1810—1894), Karl Rokitsansky (1804—1878), Josip Škoda (1805—1881), Johann Dumreicher-Oesterreicher (1815—1880), Franz Schuh (1804—1865), Karl Sigmund von Illanora (1809—1871) — od ovih glasovitih profesora mogu pouzdano reći da su

bili počasni članovi Zbora liječnika Hrvatske ili Slovenskog zdravniškog društva.

Andra Gavrilović (1864—1929) navodi da se Milan Jovanović oženio Bečlikom, Terezom Labor, 1860. godine, s kojom će mnogo godina kasnije (1880) imati sina Mladena (po nekima Milutina) i koja je preminula tri godine prije svoga muža, tj. 1893. godine.

Prvi podatak da je Milan Jovanović došao u Beograd nalazimo u Srpskim novinama u broju 118 od četvrtka 21. oktobra 1865. koje su na stranicama od 1. do 3. donijele štampani tekst »uvodnog slova«, tj. predavanja o higijeni koje je on održao na Velikoj školi 12. oktobra 1865. godine. Iz arhivske građe o Velikoj školi, u vezi s tim periodom, a koja se čuva u Državnom arhivu SR Srbije u Beogradu, saznajemo da je dobio zaposljenje na Velikoj školi kao honorarni profesor higijene. Uzgred budi rečeno, on je prvi profesor higijene na Velikoj školi u Beogradu. I pored toga, nigdje se još ne potpisuje sa »Dr«.

Dakle, iz Beograda Milan Jovanović dolazi u Lajpcig. Sada navodim iz teze: »pošto sam 17. jula (1867) položio Examen clausis foribus, završio sam 19. istog mjeseca prvi, a 23. jula drugi rigorosum«. Od tada pa do kraja mjeseca piše — može se s pravom zaključiti — svoju doktorsku disertaciju, da bi je 3. avgusta iste godine branio i odbranio.

Znajući sada pouzdano gdje je Milan Jovanović doktorirao, obratio sam se 20. januara 1974. godine pismom Sekretarijatu Medicinskog fakulteta Univerziteta u Lajpcigu. Dao sam u pismu opšte podatke o njemu, radi lakšeg utvrđivanja identiteta i molio da mi pomognu u ovom radu istraživanja podataka i utvrđivanja činjenica.

U svom odgovoru od 8. februara 1974. godine upraviteljica Arhiva Karl Marks Univerziteta u Lajpcigu prof. dr Drucker saopštava mi sljedeće (što ja u prevodu iznosim):

»Prema onome što smo utvrdili:

Joanović Emanuel Milan, iz Jarkovca, položio je na Medicinskom fakultetu našeg Univerziteta (u svojstvu vanrednog studenta) od 19. do 23. VII 1867. godine ispitate za zvanje dr med. extraneo. Ovaj podatak nalazi se u još uvijek sačuvanom Registru (promovisanih) doktora (ovog) Fakulteta. Dakle, sasvim je moguće da je svečana promocija bila 3. VIII 1867. godine.

Na žalost, primjerak disertacije ne postoji ni na Fakultetu koji je u ratu bio potpuno razrušen, niti pak u Univerzitetskoj biblioteci. Zbog toga što su uništeni, nijesmo mogli da pronađemo podatke o toku života s dokumentima o promociji.

U Registru upisanih na našem Univerzitetu ne pojavljuje se ime Milan J. niti kao Jovanović, niti kao Joanović, niti pak na neki drugi način pisanja koji se dâ pretpostaviti. On, dakle, u Lajpcigu nije studirao, već je samo promovisan. Nije nam poznato gdje je on prije promocije boravio i studirao. To u Registru promovisanih doktora nije tada bilo zabilježeno.

Stoga žalimo što ne možemo da vam pomognemo.«

Ipak, i ovolika pomoć meni je — smatram — sasvim dovoljna da povežem podatke s naslovne strane teze i one koji su zapisani u nekom od sačuvanih protokola u Lajpcigu. Dakle, dr Milan Jovanović obavio je sve potrebne postupke, ispunio prethodno sve uslove koji su mu omogućili da se kvalifikuje kao priznati doktor medicine.

Na kraju, dajem oduška jednom svom osjećanju i razmišljanju: kako su čudne sudbine, čak i kod tako rijetko zaslužnih ljudi! I u ovom slučaju htio sam da utvrdim, u vremenu i prostoru, šta se sve zbilo, domašaj te sjajne zvijezde jednog pravog akademika, višestruko obdarenog dr Milana Jovanovića »Morskog«.

Jeste, on je fizički preminuo u Beogradu 25. maja 1896. i sahranjen na Novom groblju, »Vladanovcu«, na mjestu koje je nekada nosilo oznake parcele 34 groba 120. Već dvadeset godina na prekopanoj parceli nema onih oznaka koje su u svoje vrijeme stavljene s puno zaslužene trajne počasti.

Za dužno sjećanje na toga zaslužnog čovjeka, ljekara, književnika, umjetnika i redovnog člana Srpske akademije nauka i umjetnosti (izabran 1892. g., a potvrđen 1894. g.), kažem svima koji bi htjeli da obidu njegovu humku: neće je naći označenu kako je to bila i kako je trebalo da ostane. Nije u pitanju zub vremena.

A ipak, mi smo svi o njemu danas govorili.

DR MILAN JOVANOVIĆ »MORSKI« AND HIS DISSERTATION

Savo D. PLAMENAC

Unifying the whole work of Dr Milan Jovanović »Morski« (1834—1896), the author, with many details, described how he had found his doctoral dissertation. The title of dissertation was not known, as well as the place and time of its defense.

The found copy (the author thought it was the unique item) showed us that Dr Milan Jovanović »Morski« defended his dissertation before the Council of the Medical School of the University in Leipzig on the 3rd of August, 1867, at 11 o'clock a.m., in the hall for examinations in the same School.

The dissertation was written in German, its title was: »On malaria«, it had 12 pages, the format was one eighth. It was printed in Leipzig, in the printing firm »Ferber und Seydel«, probably in the same year 1867.

In the short autobiographical work, at the end of the printed text, the author of dissertation gave some autobiographical data which were unknown to many biographers of Dr Milan Jovanović »Morski«, who was a physician, writer and the academician.

MEDICINSKI EPIGRAFI DUBROVNIKA

Vladimir BAZALA

Starodrevni grad s tako velikom kulturom kao što je Dubrovnik ima mnogo zanimljivih natpisa koji odrazuju kulturu svoga vremena. Na žalost, oni do danas nisu popisani u sveobuhvatnoj raspravi. Mnogi još nisu ni sakupljeni, a kamoli objelodanjeni, a neki su objavljeni, ali na tako različitim mjestima da se ne mogu pregledati ili naći kad bi to netko zaželio.

Neki su natpisi ispisani u povijesnim ili sličnim djelima o Dubrovniku. Takovi su:

Gianmaria Mattei: Zibaldone. Rukopis iz 18. st. u knjižnici Franjevačkog samostana u Dubrovniku;

Stijepo Skurla: Ragusa, cenni storici. Zagabria 1876;

G. Gelcich: Dello sviluppo civile di Ragusa considerato ne' suoi monumenti storici ed artistici, Ragusa 1884;

Josip Bersa: Dubrovačke slike i prilike, Matica Hrvatska, Zagreb 1941.

Neki su natpisi ispisani u djelima iz područja povijesti umjetnosti i graditeljstva. Takovi su:

Cvito Fisković: Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća u Dubrovniku. Zagreb 1947; — Sorkočevićev ljetnikovac u Lapadu. Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, I, 1953, br. 1—2; — Samostani i crkve sred jezera na Mljetu. Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, VI, 1958, br. 1; — Spomenici otoka Mljeta. Predavanja održana u JAZU sv. 17, god. 1958; — Lokrumski spomenici. Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU, XI, 1963, br. 1—2; — Lastovski spomenici, Split 1966; — Kultura dubrovačkog ladanja (Sorkočevićev ljetnikovac u Lapadu). Split 1966; — Vinko Foretić i Ante Marinović: Natpis iz XIV stoljeća na Dupcu kod Dubrovnika. Anali Historijskog instituta u Dubrovniku VIII—IX, 1962; — Natpise, većinom nadgrobne objavio je Vid Vuletić-Vukasović u raspravi: Sredovječni natpisi, Starohrvatska prosvjeta, god. 1897, br. 1, 2, 3—4; god. 1903, br. 2 i god. 1904, br. 1—2. Natpisi na dubrovačkim zidinama i utverdama nalaze se u: Lukša Beritić: Utvrđenja grada Dubrovnika, Zagreb 1955; — Vice Adamović: O bedemima grada Dubrovnika, Dubrovnik 1921. Dosta natpisa objelodanjeno je u časopisu »Slovina« koji je izlazio 1878—1884. god., a osobito u god. 1882. u nekoliko brojeva pod općim naslovom »Dubrovačke epigrafije«. Neke od ovih »epigrafija« sakupio je J. A. K. (Ivan August Kaznačić), dubrovački liječnik i kulturni radnik. Nekoliko natpisa nalazi se u časopisu »Srd« koji je izlazio 1902—1908.

Nastojao sam sakupiti one natpise koji su mi se činili važnima za povijest opće i zdravstvene kulture Dubrovnika, iako su mnogi od njih već odavna poznati; neka budu na jednom mjestu sakupljeni. Oni vjerno odaju kulturnu i zdravstvenu povijest ovoga grada.